

Arap Dilinde “Çocuk Tasavvuru” Üzerine Bir Tahlil Denemesi*

An Essay Analyzing The Concept of Children in Arabic Language

Şükran FAZLIOĞLU¹

*Bu çalışma TDV KAGEM tarafından 2 Aralık 2017 tarihinde Ankara’da düzenlenen “Dil ve Etimoloji Açısından Çocuk ve Çocukluk” çalıştayında Arapçanın Çocuk Tasavvuru: Çocuk, Çocukluk ve İlişkili Terimler başlığıyla sunulan ve daha sonra oturum kitapçığında yayımlanan bildirinin makale formatında çalışılmış ve genişletilmiş halidir.

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Şükran FAZLIOĞLU (Doç. Dr.),
Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye
E-posta: shukrankaya@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3738-4645

Başvuru/Submitted: 03.04.2019
Kabul/Accepted: 14.04.2019

Atıf/Citation: Fazlıoğlu, Şükran. “Arap Dilinde “Çocuk Tasavvuru” Üzerine Bir Tahlil Denemesi.” *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 34, (2019): 17-30.
<https://doi.org/10.26650/jos.2019.002>

öz

Bu çalışmada "dilin, gerçekliğin inşasında etkin bir unsur olduğu" kabulünden hareketle daha çok kendi iç imkânlarına dayanarak Arapça'nın, 'çocuk' ve 'çocuk ile ilgili kavramlar' hakkında ne ifade ettiğine bakılacaktır. Bu çerçevede, tarihî atıflar göz önünde bulundurulurken, 'dil' ile 'düşünce' arasındaki ilişki üzerinde durulacak; 'lafız', 'mana', 'tasavvur', 'mefhum' ve 'delalet' terimleri, konumuzla ilgileri oranında açıklanmaya çalışılacaktır. Bu terimlerin yanında, konuyu kuşatmak amacıyla, dilin ortaya çıktığı maddî-doğal şartlar; dilin içinde geliştiği kültürün fikrî ve edebî yönlendirmeleri; yakın ve uzak başka kültür ve medeniyetlerden etkilenmeler gibi değişkenler de dikkate alınacaktır. Ayrıca dilin dinamik bir yapı olması hasebiyle tarihî süreçteki gelişimi, değişimi ve dönüşümü de, konunun sınırları içinde göz önünde bulundurulacaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için öncelikle, Arap dil ilimleri tarihindeki 'dil tasavvuru' ele alınacak; daha sonra ise 'dil ile hakikat arasındaki ilişki'nin nasıl olduğu üzerine kısaca durulacaktır. Oluşturulan teorik çerçeve içinde Arapça'nın çocuk tasavvurunu oluşturan kelimeler, 'var-olmaya ilişkin'; 'biyoloji'ye ilişkin; 'maddî çevreye ilişkin' ve 'manevî çevre'ye ilişkin' olmak üzere, klasik sözlükler kullanılarak ele alınacaktır. Sözcüklerin köken bilgileri göz önünde bulundurulurken Arapçanın hayatı idrak etme biçimi ve bu idrak biçiminde 'çocuk' ve 'çocuk ile ilgili kavramların' yeri üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Arap Dil Bilimleri, Gerçeklik, İdrak, Tasavvur, Kavram, Çocuk

ABSTRACT

Based on the assumption that "language is an effective element in the construction of reality", it will be analyzed what Arabic means about 'child' and 'child-related concepts' based on their own internal possibilities in this study. Within this framework, considering the historical references, the relationship between 'language' and 'thought' will be emphasized and terms such as 'wording', 'meaning', 'conception', 'sense' and 'reference' will be explained within the proportion of their relevance of the topic. In addition to these terms, in order to encompass the subject, tangible-natural conditions in which language emerges; intellectual and literary orientations of culture in which language develops; variables such as being influenced by other nearby and distant cultures and civilizations will also be considered. The main focus will be on the potential and inner-logic the language itself supports. Although as language is a dynamic structure, it's historical development, evolution and transformation

will also be taken into account within the boundaries of the subject. To fulfill this purpose, first and foremost the 'conception of language' in the history of Arabic linguistics will be addressed; subsequently how 'the relationship between language and truth' is will be touched upon. Within the established theoretical framework, the words which form the conception of 'children' in Arabic will be discussed using classic words being 'regarding existing'; 'regarding biology'; 'regarding the material environment'; 'regarding the spiritual environment'. Taking into consideration the knowledge of the root of the words, Arabic as a form of comprehension and the place of 'children' and 'concepts about children' within this comprehension will be emphasised.

Keywords: Arabic Linguistics, The Comprehension, The Concept, The Children

EXTENDED ABSTRACT

To determine concepts of children and related terms means to determine how Arabic regards children. To identify the notion of a word in any language, one must identify the internal and external conditions of the production of words in that specific language. While the internal conditions imply the domestic dynamics of that language and external conditions indicate physical-geographical etc. conditions of where the language is being spoken. The emergence of highly intellectual and literary products within the complex process of development of a culture also determines the liberation of the potential of that language and in which destination it will proceed to form. On the top of these factors, it should be conducted that no culture exists in an isolated space, so that every culture is affected by other cultures surrounding it and the basins of civilizations which the culture has historically been a part of.

The intersection of four clusters is necessary to identify the indication of a word thoroughly. The first, being the inner logic and capability of that language; the second, the physical-geographical conditions of which the language was formed; the third, the intellectual and literary orientation of the culture in which the language was developed; the fourth, the influence from far or near civilizations or cultures. An analysis of all the elements of the intersection of the four clusters will exceed the limits of this study so this study will focus more on the inner capacity of the language and in itself tend to analyze what Arabic tells us about children, childhood and related terms, all the while securing the implications of the other clusters in the background.

To position this topic on secure grounds, two questions have to be answered: The first, what is the conceptualization of language in the history of Arab linguistics? The second, what is the relation between language and truth? Both these questions are relevant specifically because while the answer to the first question enables us to make sense of the inner-relation between the words which will be pointed out below, the second answer will make it possible to comprehend if reality of a language is either a representation or reflection. If it is established that it is a reflection, then the language will transform into a passive tool; if language is established as a representation, language will –assigned a place not only as an expression of reality but also a constructor of reality.

In his work *Sırr al-Fasâha*, İbn Sinân Hafâcî (ö. 1073) says: Language does not make reality exist but it builds, constitutes. To explain, existence can't be reduced to language but humans understand reality through the mind and can express it through language. Thus reality as perceived and a means of conveying meaning, not as an existent reality, is adorned by the categories and comprehension of the language. In this framework, the findings of this study should be evaluated keeping in mind the works of Hafâcî. The concepts of children and related terms in Arabic should not be seen as absolute expression of reality but as elements of the contents of comprehension by culture and people.

Without directly analyzing words about children, in order to position the ideas like father, mother and tribe which children are dependent on, these general terms have to be analyzed. Within this reasoning, these words will be emphasized and placed in context and then the words with regard to children will be analyzed.

Just like in any culture, children hold an important place for Arab societies. The existence of a variety of words to appoint different aspects of children in this pedigree conscious culture which Arab society is based on is a good example of this. Apart from this, the sense relations of the words mentioned in Arabic shows us that similar to Mesopotamian cultures, Arab culture also seems to have matriarchal tendencies. Lastly just as in every culture, for the sake of the continuity of the lineage, meaning of material and spiritual security appears to be embedded to the these words.

Giriş

"Dil, hakikat hakkında ne söyler?" sorusunun cevabı dilin kökeni hakkındaki görüşlerle yakından ilgilidir. Hakikatin, dil üzerinden ve dilde verilen bir şey olduğu kabul edilirse kavramın tam da dile getirdiği özle mutabık olduğu söylenebilir.¹ Bu kabul Varlık'ın Tanrı'nın kavli yani (anlamlı) sözü olduğu inancına kadar geri gider. Tanrı Thoth Efsanesi'nden² başlamak üzere, Evren'e içkin Logos'un varlığı, Tevrat'ın "Önce söz vardı." (Yuhanna, I, 1) ifadesi ve Kur'ân-ı Kerîm'deki "O, 'ol' der ve her şey olur." (Bakara, 117) ayetinin dile getirdikleri çıkış noktası olarak alınacak olursa, bütün bunların hedefi, Evren'i bir tür ilâhî söze indirgemektir. Kabalistlerin iddiaları, Simyacıların tezleri, hurûfîlerin çabaları hep bu ufkun izini süren teşebbüsler olarak okunabilirler.³ Kadim dönemde dile getirilen bu görüşler, içerikleri ve referansları ne kadar farklı olursa olsun çağdaş dünyada da makes bulmuştur: "Dil, Varlık'ın evidir" [Martin Heidegger]⁴, ya da "Dilin sınırları düşüncenin sınırlarıdır." [Ludwig Wittgenstein]⁵ gibi cümleler sadece dili, sözlü delaletin dışında tüm beşerî bildirişimi mümkün kılan delalet türleri dikkate alınarak tanımlandığında anlamlı hale gelir. Seyyid Şerîf Cürçânî'nin (ö. 1414) ifadesiyle, sözlü dil, düşüncenin bir ifadesidir. Düşüncenin başka ifadeleri de mümkündür. Dolayısıyla düşünce, sözlü dilden daima daha geniş bir küme oluşturur.⁶

Şüphesiz bu yaklaşımlar basit anlamıyla sadece söze değil, sözün kavramına da işaret etmektedir. Arapçada "içinden dışarı atmak" anlamına gelen lafız (لفظ), aslında sesi ağızdan dışarıya göndermek, bir tür atmaktır.⁷ Gönderilen sesin ihtiva ettiği insanî kasıt, niyet, maksat, irade ve ihtiyar, o sese has manayı yani denmek istenenini verir. Bu anlamıyla bir yönelim olan lafzın içeriği mananın kendidir. Başka bir ifadeyle ses ile resmin birlikteliği tasavvuru verir; tasavvurda kelimenin dil içindeki karşılığı arandığında anlam, zihnî durumuna yönelinildiğinde mefhum ortaya çıkar. Bu çerçevede dildeki ses ile resim birlikteliği yani tasavvur, mefhum

1 İslam medeniyetinde dilin kökeni ile alakalı farklı görüşler için bkz: İmîl Bedî' Yakub, *Fıkhu'l-lugati'l-Arabiyye ve hasâisuhâ*, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1986, s.15- 21; Ramazan Demir, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi*, (doktora tezi, 2008), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

2 Bu Eski Mısır efsanesine göre Kâinat, Tanrı Thoth'un konuşmasının/sesinin donmuş bir ifadesidir. Bu ifadenin her bir birimi Kâinat'taki bir nesneyi var-kılmıştır. Bu birimin bilgisi, ilkece o nesnenin bilgisini verir. Birimin harflerle, hecelerle temsil edilen ifadesi değiştirildiğinde nesne yeni ifadenin temsil ettiği başka bir nesneye dönüşür. Hermetik düşüncenin zemininde yer alan bu kabul, Kabalizm'den, Pythagorasçılığa; Hurufîlikten Simyacılaşma pek çok okült/sırlı geleneğin temelinde bulunur. Özellikle modern bilimin doğuşunda doğal büyü geleneklerinin rolüne vurgu yapan kimi bilim tarihçilerine göre modern bilimin niceleme ve bu niceliği bir formülle temsil etme anlayışının kökleri bu gelenektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. John Henry, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri* (çev. Selim Değirmencioğlu), II. Baskı, İstanbul: Küre yayınları, 2011.

3 Bu konuda ayrıntılı bir tarihî inceleme için bkz. Lynn Thorndike, *History of magic and experimental science*, 8 cilt, New-York: Colombia University Press, 1958.

4 Martin Heidegger, *Hümanizm Üzerine Mektup, Hümanizmin Özü* (çev. Ahmet Aydoğan), İstanbul: İz Yayınları, 2002, s.37.

5 Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* (çev. Oruç Aruoba), İstanbul: Metis Yayınları, 7. Baskı, 2013, s. 11.

6 Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Metâli*, Milli Kütüphane nr. 507.

7 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâr Sâdir, 1990, (ل ف ظ) maddesi, c. 7, s. 461.

düzeyinde bize o dilin herhangi bir konudaki tasavvurunu vermektedir.⁸ Dolayısıyla, çocuk ve ilgili kavramların mefhumlarını tespit etmek, Arapçanın çocuk ile ilgili tasavvurunu da tespit anlamına gelmektedir. Bir dildeki sözcüklerin mefhumlarını tespit etmek, o dilde sözcük üretiminde etkin olan hem iç hem de dış şartları tespit etmek demektir. Bu bağlamda iç şartlar ile kastedilen dilin kendi iç dinamikleri, dış şartlar ile kastedilen de maddî-coğrafi vb. şartlardır. Bir kültürün karmaşık gelişme sürecinde ortaya çıkan yüksek fikrî ve edebî ürünler de dilin imkânlarının açığa çıkmasını, şu ya da bu güzergâhta yol almasını belirlemektedir. Tüm bunlara ek olarak hiç bir kültür yalıtılmış olarak yaşamadığı için, her kültürün hem bölgedeki diğer kültürlerin hem de tarihî serüveni içerisinde girip çıktığı medeniyet havzalarının etkilerine maruz kalacağı aşîkârdır.

Söylenenler bir araya getirilirse, bir kelimenin delaletini hakkıyla tespit etmek en azından dört kümenin keşîşimini gerektirir: Birincisi dilin kendi iç mantığı ve imkânları; ikincisi dilin ortaya çıktığı maddî-coğrafi şartlar; üçüncüsü dilin içinde geliştiği kültürün fikrî ve edebî yönlendirmeleri; dördüncüsü ise yakın ve uzak başka kültür ve medeniyetlerden etkilenmeler. Burada bu dört kümenin birlikte ele alınması çalışmanın sınırlarını aşacağından; arka-planda bunlar mahfûz tutulmakla birlikte bu çalışmada daha çok dilin kendi iç imkânları üzerinde yoğunlaşılacak ve bizatihi Arapçanın çocuk ve çocuk ile ilgili kavramlar hakkında ne dediğine bakılacaktır.

Konuyu daha sağlıklı bir zemine oturtma adına öncelikle iki soruya cevap vermek gerekir: Birincisi Arap dil ilimleri tarihindeki dil tasavvuru nedir? İkincisi ise dil ile hakikat arasındaki ilişki nasıl bir ilişkidir? İki sorunun cevabı da önem arz eder, çünkü birinci cevap aşâğıda işaret edilecek kelimeler arasındaki iç-ilişkinin anlamlı kılınmasını sağlayacak; ikinci cevap ise hakikatin dilde bir yansımamı mı, yoksa bir temsil mi olduğunun tespit edilmesine imkân verecektir. Hakikatin dilde bir yansıma olduğu kabul edilir ise dil pasif bir araç haline dönüştürülmüş olacak; temsil olduğu kabul edilirse dile, hakikatin sadece ifadesinde değil inşasında da bir yer tahsis edilmiş olacaktır.

Fazla tarihî ayrıntılara girmeden birinci sorunun cevabı şu şekilde özetlenebilir: Farklı görüşlere rağmen dil tarihîdir; yani mekân ve zaman içinde ortaya çıkar. İnsanın iletişim ve bildirişim isteğinden kaynaklanır; malzemesini de ilk elde yine insanın biyolojik imkânları oluşturur. Ses ve sesin insan iradesi tarafından yönlendirilmesi, muhataba ilişkin yapıların ortaya çıkmasını sağlar. Kültürün karmaşık örgütlenmesine paralel bir şekilde gelişen dil, estetik kaygılarla şiir ve belagat gibi seviyelere ulaşır. En temelde fiziksel bir teoriye dayanan dil, hem iç hem de dış şartlara bağlı evrimsel bir süreç içinde varlığa gelir. Bu nedenlerle kökeni bakımından dil itibaridir; ancak keyfi değildir; tersine vaz'îdir. Tüm istisnalara rağmen belirli bir kurallılığı vardır. Özellikle Gazzalî'den sonra yerleşen bu anlayış, Arap dili tarihinde merkezi

8 Klasik tasavvur teorisi için bkz. Mehmet Özturan, *Müteahhirîn Dönemi Mantığında Tasavvurât: Ali. b. Ömer Kâtîbî ve Kutbuddin Râzî Örneği* (doktora tezi, 2013), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

akım olarak görülebilir.⁹ Dilin fizikî bir teori içinden idraki dilin mutlak varlık kavramı ile ilişkilendirilmesini engellemez. Çünkü sonuçta dil, mecazî de olsa varlığın bir tecellisi olarak görülür. Varlığın aynî ve zihnî tezahürü yanında lisanî ve hattî tecellisinin olması, her birinin birbirine delalet etmesi açısından vazgeçilmezdir.¹⁰

Daha önce sorulan ikinci sorununu cevabı oldukça karmaşıktır. İslam medeniyetindeki kelimî, felsefî ve irfanî pek çok okulun farklı yaklaşımları söz konusudur.¹¹ Şüphesiz bunlar konunun uzmanları tarafından ele alınmalıdır. Dil âlimleri açısından sorunu ele almak da nihaî bir cevap olmaz çünkü her bir dil âliminin farklı kelimî ve felsefî yönelimi olabilir. Ayrıca bunların dışında Arap dil bilimleri tarihinin kendi içinde de dil ile hakikat ilişkisi açısından pek çok tartışma mevcuttur. Dolayısıyla burada konuyla doğrudan alakalı bir örneğe işaret etmekle yetinilecektir. Abdülkâhir Cürçânî'nin çağdaşı İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 1073), *Sırru'l-Fesâha* adlı eserinde, kelimî itibar teorisini de dikkate alarak, bu tartışmayı şöyle ifade eder: Dil, hakikati var-kılmaz ama inşa eder, kurar. Başka bir ifadeyle, hakikat kendinde dile ircâ edilemez; fakat insan hakikati aklıyla idrak ve dille ifade eder.¹² Dolayısıyla mevcut olarak değil, müdrek ve müfid olarak hakikat, idrakine ve dilin kategorileriyle bezenmiştir. Bu çerçevede bu makalede dile getirilecek düşünceler Hâfâcî'nin tespitleri dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Başka bir deyişle Arapçadaki çocuk ve çocuk ile ilgili kavramlar, tarihî süreç de göz önünde bulundurularak, bu konuyla ilgili hakikatin/hakikatlerin mutlak bir ifadesi değil, insan ya da kültür tarafından idrakinin içeriğini veren unsurlar olarak görülmelidir.

Çocukla dolaylı olarak ilgili kelimelerin anlamları:

Doğrudan çocuk ile ilgili kelimelerin incelenmesine geçmeden önce Arapçada insan, kabile, anne ve baba ile ilgili en genel sözcüklerin anlamları üzerinde durmak gerekir ki, Arapçanın çocuk tasavvurundan önce çocuğun bağlı olduğu insan, kabile, anne ve baba tasavvuru tayin edilebilin.¹³

Arapçada **insan** (انسان) kelimesinin aslı (انسيان: insiyân) kelimesidir ki, bu asıl iki temel anlama işaret eder:

ins ⇒ insiyân (fi'liyân)

nesiye ⇒ insiyân (if' ilân)

9 Şükran Fazlıoğlu, *Dil Bilimlerinin sınıflandırılması (el-Metâlib el-İlâhiyye fi Mevzûat el-Ulûm el-Luğaviyye)*, Tokatlı Hasanoğlu Lütfullah (Molla Lütfî), İstanbul:Kitabevi, 2012, s. 64-68; aynı yazar, "Miftâhu's-Se'âde Ve Misbâhu's-Siyâde Adlı Eseri Çerçevesinde Taşköprülüzâde'nin Dil ve Dil Bilimleri Anlayışı", *DIVAN Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c.24, sayı: 46, (İstanbul, 2019), s.124-126.

10 Taşköprülüzâde, *Miftâhu's-seâde ve misbâhu's-siyâde*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1985, c. I, s. 69-70.

11 Bu farklı yaklaşımlar için bkz: M. Taha Boyalık, *Dil, Söz ve Fesâhat Abdülkâhir el-Cürçânî'nin Sözdizimi Nazariyesi*, İstanbul: Klasik yayınları, 2016, s. 70-75.

12 İbn Sinân el-Hafâcî, *Sırru'l-fesâha*, nşr.: İbrahim Şemsuddîn, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye,2010.

13 Bu çalışmada ele alınan kelimeler temelde iki sözlük kullanılarak çalışılmıştır. İlki, kendinden önceki dilcilerin görüşlerini de içeren İbn Manzûr'un *Lisânu'l-Arab*'ı, diğeri de nisbeten geç dönem ve Türkçe olması hasebiyle Mütercim Asım Efendi'nin *Kâmusu'l-Muhît* tercümesidir. Gerekteğinde diğer sözlüklere de başvurulmuştur.

Bunlardan birincisi (İNS: انس) beşer, insan topluluğu anlamına gelir ve daha ziyade insan türünü ifade eder. İkincisi de unutmak anlamındaki (NESİYE: نسي) 'dir.¹⁴ Neyi unutmak sorusuna Şu Şekilde cevaplar bulunabilir: i. Günlük dilde kullanıldığı Őekliyle Őimdide cereyan eden olgu ve olayları unutmak; ii. Zamansal süreç içinde özellikle travmatik olgu ve olayları unutmak (kişinin anne ve babası gibi değer verdiği insanları kaybetmesi, felaketler vb.); bu çıkarım genel bir ifadeyle "hayatın devam etmesi" karşısında insanın öne, geleceğe-doğru yaŐaması fikrine götürür; iii. İnsanın metafizik anlamda geldiği yeri, dolayısıyla dönüŐ için yapması gereken vazifelerini unutmaması.

Aynı asıldan samimiyet, dostluk, arkadaŐlık, tanıŐıklık anlamına gelen **uns** (انس) bir topluluğu imler ve insanın da insanlığını toplum içinde kazandığına işaret eder. Kişinin **unsiyet** (انسية) ettiği **enıs** (انيس)'i yani dostudur. Bu çerçevede insana, **ins** denilmesi, topluluk içinde yaşama, paylaŐabilme, birbirine destek olma becerisiyle ilgilidir. Kelimenin bu anlamı, duygudaŐlıđın da bir ifadesidir. Çünkü Arapçada **enes**, **uns**, **ens** (انس-أنس-أنس) (: güven, itimat) ve **ānese** (انس) (: hissetme, bilme, öğrenme, görme, iŐitme) kökleri vicdānî durumları yansıtır.¹⁵ İnsanın "düşünen canlı" (الانسان هو الحيوان الناطق) Őeklindeki tanımı daha çok Aristotelesçi felsefe ile ilgilidir.¹⁶

Anne anlamına gelen **umm** (أم) ise oldukça ilginç anlamlara sahiptir. En genel anlamıyla bir Őeyin **ilke**'si demektir. BaŐka bir ifadeyle bir Őeyin baŐlangıcındaki ve varlığa gelmesindeki en temel unsurdur, yani asıl ve direktir. Bu asliyet aynı zamanda o kişinin yetiŐtirilmesindeki en temel ilkedir. Ünlü Arap dil bilimcisi Halil b. Ahmed, kelimeye "sonra gelenlerin kendisine bağlı olduğu her Őey" anlamını verir.¹⁷ Yine sözcüğün kökünde bulunan **emme** (أم) "yönelme" kendinden çıkan her Őeyin yine kendine yöneldeği anlamını imler. Arapçada 'millet' anlamına gelen, İslāmî terminolojide de "tüm Müslümanların birliği" gibi anlamlar taşıyan **ummet** (أمة) sözcüğü de **umm** kelimesinden gelir ve aynı zamanda din ve yol anlamlarına sahiptir. İlginç bir Őekilde **ummet** yeni doğmuş manasını da taşır. **Umm** kelimesinin en dikkat çekici manalarından biri de Arapçada çoklukları birleŐtiren **tekillik durumunu** ifade eden pek çok kelime için kullanılmasıdır. Mesela, olmuş, olan ve olacak tüm bilgileri cāmi *Levh-i mahfūza umm* denir. Tüm yıldızları kuŐattıđı için samanyoluna **umm el-necm** (أم النجم); yine tüm yıldızları içinde topladığı için gökyüzüne **umm el-nucūm** (أم النجوم) adı verilir. Bir kavmin, aŐiretin birliğini sağladığı için lidere/reise **umm el-kavm** (أم القوم), tüm küçük yollar kendinde toplandığı için büyük yola **umm el-tarık** (أم الطريق) denir. **İmmet** (أمة) sözcüğü ise bolluk

14 İbn Abbas'tan rivayet olunduđuna göre, insan önce söz verip sonra sözünü unuttuđu için insan olarak isimlendirilmiŐtir. Ebu Mansūr el-Ezheri de İbn Abbas'ın bu iddiasını kökü aynı baŐka kelime tahlilleriyle desteklemiŐtir. İbn Manzūr, *Lisānu'l-Arab*, (أ ن س) maddesi, c. 6, s. 11.

15 İbn Manzūr, *Lisānu'l-Arab*, (أ ن س) maddesi, c. 6, s. 10-17; Mütercim Āsım Efendi, *Kāmūsu'l-muhit tercümesi* (yayına haz: Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013, (أ ن س) maddesi, c.3, s. 2560-2563.

16 el-Cürcānī, *Ta'rifāt* (tah: Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı), II. baskı, Beyrut: Dāru'n-nefāis, 2007, s. 96.

17 Halil b. Ahmed, *Kitābu'l-Ayn* (tah.: Abdülhamid Hindāvi), Beyrut: Dāru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2002, c.1, s.87.

ve nimet manasına gelir ki bu anlamıyla annenin, çocuk için bolluk içinde bir nimet olduğu sonucuna ulaşılabilir.¹⁸ Bu anlamlarıyla **umm**, çocuğun kendinden doğduğu aslı ilke demektir.

Konuyla alakalı olmamakla birlikte bağlamı geldiği için önemli bir noktaya işaret etmek gerekir. Arapçadaki **ummî** (أمي) genelde okuma-yazma bilmemekle özdeşleştirilmiştir. Kelimenin gerçek anlamı "Annesinden doğduğu gibi..." demektir. Ancak **ummî** teolojik anlamda, "annesinden doğduğu gibi fitrat dinine yani İslâm'a mensup" olup, hiç bir kurumsal/kültürel dine ait olmayan demektir. Okuma-yazma bilmeme anlamı ikincildir.

Yine anne kelimesini ifade için kullanılan **vâlîde** (والدة) de daha çok biyolojik bir anlam vardır: Doğuran... Burada "**vilâde**" (ولادة) doğum sözcüğü üzerinden kurulan ilişkiye dikkat etmek gerekir; anne **vâlîde** (والدة), baba **vâlid** (والد), çocuk ise **veled** (ولد) şeklinde tesmiye edilir. Yeni doğan, yaşama yeni başlayan anlamında insana **velîd** (وليد) ya da **mevlûd** (مولود) denilir. Cevherî, **velîd** (وليد) kelimesinin anlamını hem erkek hem de kız için sabiyy, köle, cariye olarak vermiştir.¹⁹ **Tevâlud** (تولد) ise çoğalmak anlamına gelir. Dolayısıyla daha çok biyolojik fonksiyonlarla ilgilidirler. Yine aynı kökten türemiş **velîde** (وليدة) ve **müvellede** (مولدة) kelimeleri Araplar arasında doğup büyümüş ancak aslı Arap olmayan cariye-köle ve köle olmayan kişiler için kullanılır.²⁰ İbn Şumeyl'e göre **müvellede**, Arap toplumu içinde yaşayan ancak Arap olmayan anne-babadan doğan çocuktur. **Telif** (تليد) ise Acem diyarında doğup sonra Arap topraklarına gelen ve burada büyüyen çocuğa verilen addır. **Velîd** ve **müvelled** kelimelerinin köle olarak kullanıldığını da görüyoruz. Bu kelimelerin köle anlamında kullanımı çocuğun nerede ve kimden doğduğu ile alakalı olup yine biyolojik bir arka plana sahiptir.²¹ Aynı zamanda müvelled kelimesi hicri II./miladi VIII. yüzyılın sonlarından itibaren dışarıdan getirilmiş ya da Araplar arasında doğmuş ve Araplar arasında yaşayan yabancı kökenli müslümanlara ve dillerine verilen isim olmuştur. Müvelled kelimesinin çoğulu olan müvelledün kelimesi de çoğunlukla Beşşar b. Bürd (ö. 167/783-784) ile başlatılan ve Arapların başka milletlerle karışmaları sonucunda dillerinin bozulduğu kabul edilen şairler grubunun adı olmuştur.²²

Arapçada aile anlamına gelen **usret** (أسرة) sözcüğünün "güçlü zırh" anlamına gelmesi, özellikle erkeğin akrabalarından oluşan birliğe yani aşirete **usret** denilmesi, bireylerini korumak için barındırdığı toplu güce işaretler. Bu anlamıyla aile, çocuğu muhafaza eden "koruyucu zırh" anlamına gelir ki aşiret aynı kan bağıını taşıyan insanların oluşturduğu bir birlik olarak

18 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (م م) maddesi, c. 12, s. 22-35; Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, c. 1, s. 87-89; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*, (م م) maddesi, c. 5, s. 4852-4858.

19 İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcu'l-luga ve Sihâhu'l-Arabîyye* (tah: Ahmed Abdulfâfir el-Attâr), Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1990, (و ل د) maddesi, s. 555.

20 Ebû Mansûr el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luga* (tah: Muhammed İvad Mu'rib), Beyrut: Dâru'ihyâi't-turâsi'l-Arabî, 2001, c. 14, s. 61.

21 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (و ل د) maddesi, c. 3, s. 467-470; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*, (و ل د) maddesi, c. 2, s. 1640-1643.

22 İbnu'l-Mutez, *Tabakâtu's-suarâi'l-muhdesîn* (nşr: Ömer Faruk et-Tabbâ), Beyrut: Dâru'l-erkam li't-tübâa ve'n-neşr ve't-tevzî', 1998, s. 37-38; Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb* (thk: Abdusselâm Harun), Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1979, c. 1, s. 5-9.

koruyucu bir zırhtır. Burada **usret** kökünün daha değişik bir anlamı da dikkat çeker: **Esere** (أسر) eğeri sıkıca bağlamak ilk anlamından türetilmiştir ve Türkçede de kullandığımız **Esir** (أسير) sözcüğü ile akrabadır. Bu çerçevede çocuk âkil-bâliğ olana kadar, kendi iradesi ve gücü ile hayatını idame ettirene kadar ailesinin esiridir. Bu anlam, çocuğun özgür irade ile ilişkisi içinde düşünülmüştür denilebilir. Nitekim **isâr** (إسار) "kurtuluşu zor zincir" demektir. Ayrıca yine aynı kökten gelen **esr** (أسر), "kayıp, bağ, eklemeler, azalar ve tutkun olmak" gibi anlamlara sahiptir. Bu anlamlar çocuğun bir bütüne bağlılığı ve onun bir parçası olmasına işaret olarak yorumlanabilir. **Usr** (أسر) kelimesinin diğer ilginç bir anlamı yaratılmıştır.²³ Bu, ailenin küçük ölçekte bir yaratılış sahnesi olarak görülmesi olabilir. En azından çocuk o bütünün içinde varlık kazanır.

Benzer bir durum **aşiret** (عشيرة) kelimesinde de görülebilir. **Âşere** (عاشرة) kelimesi aynı gen havuzunu paylaşan ve soy bilincine sahip bir topluluk içinde samimi olmak, yakınlık kurmak, hatta kadın erkek arasında gönül ilişkisine girmek anlamlarına gelir. **Aşır** (عشير) kelimesi arkadaş, dost, yoldaş ve hatta kadın için koca; **maşer** (معشر) kelimesi de birlik, topluluk ve erkeğin ailesi demektir.²⁴ Yine toplamda tüm bu anlamlar belirli bir maddî ve manevî güvenlik içinde varlığını sürdürme eylemlerini imlerler.

Türkçede de kullandığımız **âile** (عائلة) kelimesi **avele** (عول): haktan hukuktan ayrılmak, hüküm verirken zulme meyletmek den türetilmiş olup çocuk ve ilgili kavramlar konusunda son derece önemlidir. Geç dönemde çocuk ile ilgili tüm kelimeler neredeyse bu sözcükten türetilmiştir. Örnek olarak; **ayl** (عيل): çocuk; **âil** (عائل): erkek çocuk, oğul veya kız evlat; **ayle** (عيلة): kız çocuk verilebilir. Ancak bu kelimeler bu manalarında klasik dönem sözlüklerinde yer almamıştır.²⁵ Sözlüklerde **iyâl** bir adamın besleyip nafakasını sağladığı kimseler (çocuklar, zevceler, hizmetliler...); **avl** ve **iâle** (عول، إعالة) bir adamın baktığı, koruduğu kimselerin çok olması ve iyâlinin geçimini sağlamak, **âle** (عالة) de çatı gibi yağmurdan koruyan örtü manalarında karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca **avvele** (عول) bağırarak, feryat etmek iken, **avvele alâ** (عول على) güvenmek ve itimat etmek manasına gelir. İlginç bir şekilde **e'vele** (عول) hem feryat etmek, hem de çok çocuğu olmak demektir.²⁶ Bütün bu anlamlar yukarıda da işaret edildiği üzere, çocukla ilgili hem maddî hem de manevî durumları kuşatır. Aile bir taraftan koruyan bir örtüdür, bir çatıdır; bir yandan bakımı ve geçimi sağlayan bir ortamdır; bir taraftan da güvendir.

23 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (أسر) maddesi, c. 4, s. 19-21; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*, (أسر) maddesi, c. 2, s. 1721-1722; 'esir' manası ile alakalı olarak bkz: İbn Sîde, *el-Muhassas* (thk: Halil İbrahim Ceffâl), Beyrut: Dâr İhyâi't-turâsî'l-Arabî, 1996, c. 3, s. 339.

24 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (عش) maddesi, c.4, s. 373; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*, (عش) maddesi, c. 4, s. 2180-2184.

25 Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî (öl. 1205/1790)'nin geç dönem sayılabilecek *Tâcu'l-arûs*'unda dahi kelimenin zikrettiğimiz anlamları bulunmuyor. Kelimenin aile ve ilgili anlamları kazanması zannımızca 20. yüzyılda vuku bulmuştur.

26 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (عول) maddesi, c. 11, s. 484; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*, (عول) maddesi, c. 5, s. 4664-4666.

Benzer şekilde Arapçada **ehl/ehil** (أهل) kelimesi de çocuk ve ilgili terimler açısından zengin çağrışımlara sahiptir. Evlenmek, bir yerde meskun olmak ve evcil anlamlarına sahip sözcükler türetildiği gibi, aile, akrabalar, hatta eş anlamına da gelir.²⁷ **Ehliyet** ve **liyakat** kelimelerinin de ehl sözcüğü ile ilişkisi burada dikkate alınmalıdır. Günümüz Türkçesinde "bir işi yapmaya ehil olmak" anlamındaki kullanım evlilik, çocuk sahibi olmak için de geçerlidir. Benzer şekilde her hangi bir işe ve hâle uygun olmak anlamlarına da gelir. Bu kullanımlarda yaşamın içinde ehlileşmenin ev sahibi olma, evlenme ve çocuk sahibi olmakla bir ilişkisi kurulmuş gibidir. Yine ilginç bir şekilde tüm bu eylemler için kişinin bu hâle uygun olması, ehliyetinin bulunması, liyakat göstermesi gerekir. Bütün bu işlemler için elbette dilin imkanları değil toplumun moral değerleri de önemlidir. Ancak kelime bu konuda dilsel gerekli alt yapıyı vermektedir.

Ev demek olan **Beyt** (بيت) ise daha çok "gece kalınan yer" anlamına gelir. **Beytü'r-ricâl** (بيت الرجال) dendiğinde ise erkeğin eşi ve bakmasından sorumlu olduğu diğer aile üyeleri anlaşılır. Ev, yuva anlamındaki **beyt** aynı zamanda şan ve şerefi imler. **Beytü'l-Arab** (بيت العرب): Arab'ın şanı, şerefi anlamındadır.²⁸ Bu kelimenin hem maddî hem manevî güvenlik ile ilgili olduğu açıktır.

Cemaat, aşiret ve topluluk anlamına gelen **kavm** (قوم) ise, var-olma, bulunma, koruma, gözetme, sorumlu olma ve icra etme gibi anlamlara sahip olan **kâme** (قام) kökünden gelmektedir. Bir yerde durma, **ikâmet etme** (إقامة) anlamlarına da gelir. **Kâim** (قائم) aynı zamanda bir olgu ve olayın kendini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu azamî niteliklere ulaştığını da gösterir. Bu nedenle kavim, aynı gen havuzunu paylaşan ve belirli bir soy bilincine sahip insanların maddî ve manevî tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek vasat olarak düşünülebilir.²⁹ Bu anlamıyla aile, aşiret vb. diğer küçük toplulukların tekâmül etmiş en üst halidir. Türk kavmi, Arap kavmi gibi ifadeler -ihtiyat kaydıyla- modern anlamda millet, ulus şeklinde de düşünülebilir.

Doğrudan çocuk ile ilgili kelimelerin anlamları:

Buraya kadar zikredilen kelimeler, çocuğun bir insan olması; bir anne ile babadan dünyaya gelmesi; aile, aşiret ve kavim gibi toplulukların içinde vücut bulması; maddî ve manevî bakımdan yaşamını bu topluluklarda sürdürmesi gibi gerekçelerle ele alınmıştır. Bundan sonra doğrudan Arapçadaki çocuk ile ilgili kelimeler gözden geçirilerek çocuğun bu toplumdaki konumunu veren tablo tamamlanmaya çalışılacaktır.

İbn Sîde, *el-Muhassas* adlı eserinde çocuğun cenin halinden başlayıp kişinin ölümüne kadarki her bir merhale için aldığı isimleri sebepleri ve kelime tahlilleriyle birlikte zikretmektedir. Buna göre çocuğun ergen oluncaya kadar aldığı isimler 25'den fazladır. Ancak burada bunlardan çok kullanılanları üzerinde durulacaktır.³⁰

27 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (ل و ا) maddesi, c. 11, s. 484; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*, (أ و ل) maddesi, c. 5, s. 4338-4340.

28 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (ت ب ي) maddesi, c. 2, s. 14-17; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*, (ب ي ت) maddesi, c. 1, s. 736-738.

29 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (ق و م) maddesi, c. 12, s. 496-506; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*, (م و ق) maddesi, c. 6, s. 5174-5177.

30 İbn Sîde, *el-Muhassas*, c. 1, s. 56-63.

Anne karnında iken çocuğa **cenîn** (جنين) denir ki bu kelime örtmek, saklamak anlamına gelen **cenne** (جَنَنْ) den türetilmiştir. Çocuk annenin karnında "gizlendiği" için böyle adlandırılmıştır. Zira **cin**, **cân** (kalp), **cenân** (rûh) (جَنَان، جَان، جِن) gibi kelimelerin hepsi de "gizlenme" ile alakalıdır. Anne karnındaki cenin de kuvve hâlinde insan olduğundan bu şekilde isimlendirilmesi mümkündür. Kısaca en temelde "gözden gizli olmak" anlamına gelir.

Bu kelime aynı zamanda "korunaklı" olma anlamını da içerir. Zira aynı kökten türetilmiş **cenne** (جَنَّة) zırh ve koruma anlamına da gelir. **Cenîn** bu anlamıyla zırhla korunan olarak düşünülebilir.

Diğer taraftan **cenne** bir şeyin çiçeklenmesi, uzaması ve dal budak salması gibi manalara sahiptir. Bunun da **cenîn** halindeki çocuğun bir tohum gibi açılması ve büyümesine telmih olarak düşünülebilir.³¹

Cenîn ile **cennet** sözcükleri arasındaki semantik ilişki de dikkate değer bir konudur. Zira İslam kültüründe "çocuğun cennet kokusu taşıdığı" hatırlanırsa bu anlam akrabalığı şaşırtıcı olmamalıdır. Hatta yine müslüman kültürlerde çocuğun bir melek olarak bebeklik döneminde melekler ile konuştuğu kabulünün bu anlam ile ilişkili olduğu düşünülebilir.

Çocuk doğduğu andan itibaren **velîd** (وليد) yani "doğan" olarak adlandırılır.

Çocuk doğumundan ilk haftasını tamamlayana kadar **sarîh** (صريح), yani "bağırın, çağırın" dır.

Biyolojik anlamda canlı olduğundan nefes alan anlamında **menfûs** (منفوس) denmiştir.

Emdiği sürece **sabiy** (صبي) olarak isimlendirilir.

Sabâ (صَبَا) kökünde "hevaya meyletme" anlamı vardır. **Sabiy**, henüz bilfiil halde olmadığından bilincinin eşlik etmediği eylemleri yapabilir. Nitekim **tesabbâ** (تصَّبَا) sözcüğü, baştan çıkarmak, kur yapmak, ayartmak anlamlarına da gelir. Çocuğu her şey ayartır. **Sabâ** (صبا) bir adamın çocukluk etmesi, delikanlılık heva ve hevesine meyletmesidir. Çocuk aynı zamanda bir özlemdir; özlem, iştiyâk ve çocukluk anlamlarına gelen **sibâ** (صبا) sözcüğü bu anlamı imler.³²

Radî (رضيع): süt çocuğu, annesini emen çocuktur.

Yeni doğan çocuk anlamı olan ve dôle vurgu yapan başka bir sözcük **selîl** (سليلى) dir. Selîl sözcüğünün **sulâle** (سلالة) kelimesiyle aynı kökten olduğuna dikkat edilmelidir; zira aynı sözcük

31 İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, (ج ن ن) maddesi, c. 13, s. 92-101; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu 'l-muhît tercümesi*, (ج ن ن) maddesi, c. 6, s. 5313-5316.

32 İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, (ص ب و) maddesi, c. 14, s. 449-452; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu 'l-muhît tercümesi*, (ص ب و) maddesi, c. 6, s. 5830-5832.

döl, oğul, onun soyundan gelen anlamlarını da vermektedir.³³ Çünkü çocuk aynı zamanda ait olduğu topluluğun soyunu devam ettirecek bir adaydır.

Çocuk süttten kesilince **fatîm** (فطيم) adını alır.³⁴

Küçük çocuk için kullanılan **taliy** (طلي) ayrıca hayvanların yavruları için de kullanılan bir kelimedir: koyun yavrusu, ceylan yavrusu, vahşi hayvan yavrusu bunlardan bazılarıdır.³⁵ Mütercim Asım Efendi kelimenin sadece küçük kuzu ve oğlak anlamını vermiştir.³⁶

Hebiy (هبي) kelimesi için İbn Sîde küçük çocuk derken, Cevherî küçük cariye anlamını vermiştir.³⁷

Doğumundan ergen ve ergin oluncaya kadar çocuk için kullanılan **tıfl** yakın zamanlara kadar Türkçe'de de mütedavildi. Günümüz Türkçesinde bazı alçaltıcı (pojeratif) anlamları hala kullanılmaya devam etmektedir. İlginçtir ki bu anlamlar kelimenin kendisinde de zaten mevcuttur. Ayrıca **tıfl**, Arapçada çocuk için kullanılan en yaygın kelimelerden biridir. Bu açıdan **tıfl** kelimesi üzerinde durmak konuya ışık tutacaktır: Aynı kökten gelen **tafel**, **tufül**, **itfâl** (إطفال، طفول، طفل) kelimelerinin birbiriyle zıt iki anlam kümesine aynı anda sahiptir: Bu kelime grubu bir taraftan batışı sırasındaki güneş, karanlık, gece; diğer taraftan da güneşin ışması ve sabah olması anlamlarını verir. Çocuk, hem aile hem de kavim için bir ışma ve bir sabah, yani yeniden doğuş olarak görülmüş gibidir. Ayrıca bu anlamı vurgularcasına ateşin ilk kıvılcımlı haline de **tıfl** denilmiştir. Yine aynı kökten türemiş **tafl** (طُفْل) kelimesinin anlamları arasında taze bitki, taze balçık da mevcuttur. Buradan hareketle balçık aynı zamanda çocuğun istenilen şekil alabilirliğine bir işaret olarak yorumlanabilir. Bunun yanında aynı kelimenin elleri ve ayakları yumuşacık ve küçük anlamı da vardır. **Tıfl** ayrıca, yukarıda üzerinde durulan **cenîn** gibi "bir gövdeden çıkıp dallanıp budaklan nesneye" de denir. Bu karşılıkla çocuk, annesinin gövdesinden çıkan budak gibi görülmüştür. Çocuğun ilk hallerine işaret edencesine "yavaşı yürüme" anlamına da sahiptir. İlginç olan şudur ki, belirli ortak özelliklerden hareket ederek hayvanların yavrularına da **tıfl** denmiş, hayvan yavrularını terbiye etmek için de aynı kökten **tafl** sığası kullanılmıştır.³⁸ Ayrıca İbn Kuteybe'nin **tıfl** kelimesini vahşi hayvanların yavrularına hasrettiği sözlüklerde özellikle vurgulanmıştır. Yine kelimenin türevlerinden olan asalak anlamındaki **tufeylî** (طفيلي) kelimesi ile de irtibatlandırılabilir; çünkü çocuğun bütün ihtiyaçları ailesi tarafından karşılanır.

33 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (س ل ل) maddesi, c. 11, s. 338-343; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*, (س ل ل) maddesi, c. 5, s. 4562-4564.

34 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (ف ط م) maddesi, c. 12, s. 452-453; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*, (ف ط م) maddesi, c. 6, s. 5345.

35 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (ط ل ي) maddesi, c. 15, s. 352.

36 Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*, (ط ل ي) maddesi, c. 6, s. 5857.

37 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (د ب أ) maddesi, c. 15, s. 352; İbn Sîde, *el-Muhassas*, c. 1, s. 57; el-Cevherî, *es-Sihâh*, s. 2532.

38 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (ط ف ل) maddesi, c. 11, s. 401-404; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*, (ط ف ل) maddesi, c. 5, s. 4607-4609

Veled kelimesi de **tıfl**'a benzer şekilde geniş kullanıma sahiptir; özellikle hayvanların bizatihi kendilerinin bir parçası olan döl ve yavrusu anlamı dikkati çeker. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu kelime anne-baba ile ondan doğan, onun kanından olan anlamını taşır.³⁹

Hisleriyle tahmin etmek, kıymet takdir etmek anlamına gelen **hazere** (حزر) fiilinden türeyen **hazevver** (حزور) büyüyen, güçlenen ve hizmet eden çocuğa denir. Küçük tepeye de **hazvere** (حزورة) adı verilir. Artık çocuk güçlü bir tepe gibidir.⁴⁰

Hıdâne (حضانة) hem kucak hem de yuva anlamına gelir ki aynı zamanda çocukların terbiyesi için de kullanılır.

"Şehvetle uyarılmak, cinsel ilişki için istek duymak" anlamına gelen **galime** (غَلِم) fiilinden türemiş olan **gulâm** (غلام) sözcüğü de genç çocuk, köle, uşak, hizmetçi anlamlarında kullanılmıştır. **Gaylem** (غيلم) ise cariyedir.⁴¹

Sonuç

Şu ana kadar dile getirilen teorik çerçeve içinde ele alınan Arapçanın çocuk tasavvurunu oluşturan bu sözcüklerin anlamları dört kategori altında toplanabilir. Bu dört kategori:

1. Var-olmaya ilişkin sözcükler. Başka bir ifadeyle türü sürdürmek anlamında kullanılan kelimeler.
2. Biyolojiye ilişkin sözcükler: Çocuğun anne karnından itibaren biyolojik hallerini ifade eden kelimeler.
3. Maddî çevreye ilişkin sözcükler: Arapçanın ortaya çıktığı coğrafi, iklim ve diğer çevre şartlarına ilişkin kelimeler.
4. Manevî çevreye ilişkin sözcükler: Aile, kabile vb. toplumsal birimlerle ilişkileri gösteren kelimeler.

Buradan hareketle çocuğun pek çok kültürde olduğu gibi Arap toplumları için de son derece önemli olduğu söylenebilir. Özellikle soy bilinci yüksek bir kültür olan Arap toplumunda çocuğun farklı halleri için kullanılan sözcükler bu duruma güzel bir örnektir. Ayrıca zikredilen sözcüklerdeki anlam ilişkileri Arapçanın bize Arap toplumlarının belki de Mezopotamya kültürlerinin ilk dönemlerindeki gibi anne merkezli olduğunu hissettirmektedir. Bunların yanında her kültürde olduğu gibi, soyun devamı adına, maddî ve manevî güvenlik ile ilgili anlamlar sözcüklere sinmiş gözükmektedir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

39 İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, (و ل د) maddesi, c. 3, s. 467-470; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu 'l-muhît tercümesi*, (و ل د) maddesi, c. 2, s. 1640-1643.

40 İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, (ح ز ر) maddesi, c. 4, s. 185-187; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu 'l-muhît tercümesi*, (ح ز ر) maddesi, c. 2, s. 1862-1863.

41 İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, (م ل غ) maddesi, c. 12, s. 439-441; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu 'l-muhît tercümesi*, (م ل غ) maddesi, c. 6, s. 5135.

Kaynakça/References

- Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hızânetü'l-Edeb* (thk: Abdusselâm Harun), Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1979.
- Boyalık, M. Taha, *Dil, Söz ve Fesâhat Abdülkâhir el-Cürcânî'nin Sözdizimi Nazariyesi*, İstanbul: Klasik yayınları, 2016.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *el-Sihâh* (tah: Ahmed Abdulgafur el-Attâr), Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1990.
- el-Cürcânî, Seyyid Şerif, *Ta'rifât* (tah: Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı), II. baskı, Beyrut: Dâru'n-nefâis, 2007.
- el-Cürcânî, Seyyid Şerif, *Hâşiye alâ şerhi'l-metâli'*, Milli Kütüphane nr. 507.
- Demir, Ramazan, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi*, doktora tezi, 2008, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr, *Tehzibu'l-luga* (tah: Muhammed İvad Murib), Beyrut: Dâru'ihyâi't-turâsi'l-Arabî, 2001.
- Fazlıoğlu, Şükran, *Dil Bilimlerinin Sınıflandırılması (el-Metâlib el-İlâhiyye fî Mevzûât el-Ulûm el-Luğaviyye), Tokatlı Hasanoğlu Lütfullah [Molla Lütfi]*, İstanbul: Kitabevi, 2012.
- Fazlıoğlu, Şükran, "Miftâhu's-Se'âde Ve Misbâhu's-Siyâde Adlı Eseri Çerçevesinde Taşköprülüzade'nin Dil ve Dil Bilimleri Anlayışı", *DİVAN Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c.24, sayı: 46, (İstanbul, 2019), s.121-142.
- Hafâcî, İbn Sinân, *Sırru'l-fesâha*, nşr. İbrahim Şemsuddin, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2010.
- Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn* (tah: Abdülhamid Hindavi), Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2002.
- Heidegger, Martin, *Hümanizm Üzerine Mektup, Hümanizmin Özü* (çev. Ahmet Aydoğan), İstanbul: İz Yayınları, 2002.
- Henry, John, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri* (çev: Selim Değirmencioğlu), İstanbul: Küre Yayınları, 2011.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dar sâdır, 1990.
- İbnu'l-Mutez, *Tabakâtu's-şuarâi'l-muhdesîn* (nşr: Ömer Faruk et-Tabbâ), Beyrut: Dâru'l-erkam li't-tibâa ve'n-neşr ve't-tevzî', 1998.
- İbn Sîde, Ali b. İsmail, *el-Muhassas*, Beyrut: Dâru'ihyâi't-turâsi'l-Arabî, 1996.
- Mütercim Âsım Efendî, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi* (yayına haz: Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013.
- Özturan, Mehmet, *Müteahhirîn Dönemi Mantığında Tasavvurât: Ali. b. Ömer Kâtibî ve Kutbuddin Râzî Örneği*, doktora tezi, 2013, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşköprülü-zâde, *Miftâh el-seâde ve misbâh el-siyâde*, c. I, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1985.
- Thorndike, Lynn, *History of magic and experimental science*, 8 cilt, NewYork: Colombia University Press, 1958.
- Yakûb, İmîl Bedî, *Fıkhü'l-lugati'l-Arabiyye ve hasâisuhâ*, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1986.
- Zebîdî, Murtaza Muhammed b. Muammed, *Tâcu'l-arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 2. Baskı, Kuveyt: Tab'atu'l-Kuweyt, 1965.